

Олена ГОМОНЮК,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки Хмельницького
національного університету

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Нині проблема розвитку етичних засад професійної діяльності педагога є надзвичайно актуальною. Адже гуманізм, оптимізм педагога, педагогічний такт і справедлива вимогливість є важливими складовими його професійно-педагогічно культури та її складової – педагогічної етики. Навчання, як основна діяльність студентів, відіграє важливу роль у формуванні етичних норм поведінки майбутнього вчителя. Власне навчальна діяльність – це інформативно насичений шлях професійного самовизначення та становлення особистості майбутнього вчителя, засіб формування різнобічних пізнавальних інтересів, установок на самоосвіту та накопичення досвіду, що формує основні властивості професійно-педагогічної культури сучасного фахівця. В статті висвітлюються теоретичні положення, що розкривають сутність поняття «педагогічна етика», етичні засади педагогічної діяльності.

***Ключові слова:** професійно-педагогічна культура, педагогічна етика, майбутній вчитель.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головною особливістю підготовки майбутніх педагогів у вищій школі вважаємо творчий характер професійної діяльності на принципах взаємодії професійно-педагогічної культури з професійною етикою. Саме цим визначаються особливості змісту основ професійно-педагогічної культури, форми й методи вузівської підготовки студентів до педагогічної діяльності, їхня спрямованість на самостійну пізнавальну діяльність, тому що основи професійно-педагогічної культури є досить значущими в педагогічній діяльності й потребують від майбутнього фахівця серйозної науково-теоретичної й практичної підготовки. Розширити професійне поле освіти зможуть майбутні педагоги не тільки багато знаючі, але й емоційно чутливі до вихованця, із розвинутими гуманними почуттями, високим рівнем духовного розвитку. Ця проблема зумовлена необхідністю підвищення якості підготовки фахівців, тому що вивчення й засвоєння

студентами основ професійно-педагогічної культури буде сприяти особистісному духовно-моральному зростанню студентів, розвитку їхніх педагогічних та культурологічних здібностей у теоретичному й практичному плані.

Без професіоналізму, індивідуально-особистісного початку неможливе сучасне педагогічне спілкування педагога та учня. Від того, які властивості свого «я» вчитель передає своїм учням, яких струн їх душі зможе торкнутися, багато в чому залежить майбутнє нашого суспільства, ідеали та вчинки культурної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Педагогічна етика як науково-педагогічна категорія активно розробляється починаючи з 70-х років ХХ століття (В. Писаренко, І. Писаренко, І. Синиця, В. Чернокозова, І. Чернокозов). Деякі аспекти розвитку етичної культури майбутніх педагогів висвітлено в дослідженнях Н. Молодиченко, Л. Москальової, І. Пальшкової, О. Пономаренко, Н. Сопнєвої, Л. Хоружої.

Мета статті – висвітлити теоретичні положення, що розкривають сутність поняття «педагогічна етика», етичні засади педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові соціально-економічні умови, зміни у характері та змісті роботи вчителя викликали необхідність перебудови підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ в культурно-освітньому аспекті, успішне здійснення якої залежить від інтенсифікації процесу навчання на основі педагогічних новацій і прогресивних освітніх технологій. Тому в навчально-виховному процесі важливо робити акцент на формуванні у студентів педагогічної етики, на навчанні ключа до пошуку цих знань та розвитку творчих етичних можливостей.

Майбутні педагоги мають пам'ятати, що від того, як складаються відносини вчителя та учня, багато в чому залежать результати спільної діяльності, досягнення поставлених цілей. Нормою взаємин вчителя та учнів є гуманні, дружні відносини. Починаючи організацію будь-якої діяльності,

педагог висуває певні вимоги вихованцю. Вимога вчителя – це важливий стимул, що суттєво впливає на характер відповідної реакції учня.

Культура є мірилом розвитку людини, адже вона характеризує не тільки і не стільки обсяг навчених їм цінностей суспільної життєдіяльності людей протягом всієї своєї історії, скільки сам спосіб, за допомогою якого людина залучається до цих цінностей. Людина реалізує в спілкуванні завжди певні цілі діяльності, і при цьому, звичайно ж, вона хоче бути щирою, почутою, зрозумілою.

Унікальною рисою педагогічної праці є процес взаємодії людей (вчителя та учня), в якому предмет – людина, продукт праці – людина, результат праці – людина. Відповідно, в педагогічній праці цілі, завдання та напрями роботи здійснюються у формі особистісних взаємин.

Майбутній учитель має володіти низкою етичних умінь, необхідних для успішної реалізації педагогічної діяльності. Важливою умовою успішності здійснення цього процесу є наявність високого рівня етичних норм і принципів.

Етика (гр. *ethos* – звичка, звичай) – одна із теоретичних дисциплін, об'єктом вивчення якої є мораль. Оскільки професійна діяльність соціальна і висуває до особистості певні вимоги, то у цьому випадку звертаються до поняття «професійна етика».

Професійна етика є сукупністю моральних норм, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку, регулюючи тим самим моральні відносини людей в трудовій сфері. Особливість професійної етики полягає в її тісному зв'язку з діяльністю членів конкретної групи і нерозривній єдності з загальною теорією моралі.

До основних видів професійної етики належать, зокрема: лікарська етика, педагогічна етика, етика науковців, акторів, художників, підприємців, інженерів та ін. Кожний вид професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги в сфері моралі.

Педагогічна етика є самостійним розділом етичної науки і вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних

принципів моральності в сфері педагогічної праці, розкриває її функції, особливості змісту принципів та етичних категорій.

Оволодіння нормами професійної етики дає змогу сформулювати у педагога такі моральні регуляції, як професійний обов'язок і відповідальність, совість та гідність, чесність і шляхетність, а разом із цим уникнути або звести до мінімуму, моральні суперечності між: належним і сутнісним; свободою та необхідністю; волею, розумом і почуттями тощо. Адже саме визначені категорії презентують рівень моральної регуляції поведінки вчителя, без яких неможлива реалізація будь-якої педагогічної технології, функціонування навчально-виховних систем, результативна педагогічна дія [3].

Мета педагогічної етики полягає у вивченні характеру моральної діяльності педагога і моральних відносин в професійному освітньому середовищі та обґрунтуванні засад педагогічного етикету, що є сукупністю вироблених в учительському середовищі специфічних правил спілкування, поведінки і людей, які професійно займаються навчанням і вихованням.

Педагогічна етика розглядає зміст основних категорій педагогічної моралі і моральних цінностей [1].

До педагогічної діяльності застосовують всі основні моральні поняття, однак окремі з понять відображають такі аспекти педагогічних уявлень, діяльності і ставлень, що дають змогу виокремити педагогічну етику у відносно самостійний розділ етики. Серед цих категорій – професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет.

Педагогічна справедливість є своєрідним мірилом об'єктивності учителя, рівня його моральної вихованості (доброти, принциповості, людяності), яка виявляється в його оцінці вчинків учнів, їхнього ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності та ін. Справедливість – це моральна якість педагога і оцінка міри його впливу на учнів, яка відповідає їх реальним заслугам перед колективом. Особливість педагогічної справедливості полягає у тому, що оцінка дій і зворотна реакція на неї знаходяться у педагога і учнів на

різних рівнях моральної зрілості; в тому, що визначення міри об'єктивності залежить від педагога в більшій мірі; в тому, що загальній моральній оцінці підлягає взаємодія сторін з неоднаковим самозахистом; нарешті, в тому, що запрограмоване педагогом може не усвідомлюватися учнями.

Професійний педагогічний обов'язок – одна з важливих категорій педагогічної етики. Основою професійного педагогічного обов'язку є об'єктивні і актуальні потреби суспільства в навчанні і вихованні підростаючого покоління.

У професійному педагогічному обов'язку запрограмована необхідність творчого ставлення до своєї праці, особлива вимогливість до себе, прагнення до поповнення професійних знань і підвищення педагогічної майстерності, необхідність з повагою і вимогливістю ставитися до учнів і їх батьків, вміння вирішувати складні задачі і конфлікти шкільного життя.

Професійна честь у педагогіці є поняттям, що демонструє не тільки усвідомлення учителем своєї значущості, але й суспільне визнання, поважання його моральних заслуг і якостей. Честь учителя – суспільна оцінка його реальних професійних переваг, що виявляються в процесі виконання ним професійного обов'язку.

Педагогічний авторитет учителя полягає в його моральному статусі і колективі учнів і колег, є своєрідною формою дисципліни, за допомогою якої авторитетний вчитель регулює поведінку учнів, впливає на їхні переконання. Педагогічний авторитет залежить від морально-етичної і психолого-педагогічної підготовки учителя. Рівень його визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, ставленням до роботи та ін.

Отже, педагогічна мораль є системою моральних вимог, що висуваються до педагога у його ставленні до самого себе, до своєї професії, до суспільства, до учнів та інших учасників навчально-виховного процесу. Вона є одним із регуляторів поведінки педагога в процесі його професійної діяльності. Система вимог педагогічної моралі є вираженням професійного обов'язку учителя, його

моральних обов'язків перед суспільством, педагогічним колективом і перед самим собою.

Від того, як складаються відносини вчителя та учня, багато в чому залежать результати спільної діяльності, досягнення поставлених цілей. Фундаментальну основу нових, справді гуманних відносин між людьми ми знаходимо у наукових пошуках Ш. Амонашвілі, І. Беха, О. Лазурського, В. Мясищева, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського та ін. Відносини – це властивості, що характеризують спрямованість особистості. Нормою відносин вчителя та учнів є гуманні, дружні відносини. Починаючи організацію будь-якої діяльності, педагог висуває певні вимоги вихованцю. Вимога вчителя – це важливий стимул, що суттєво впливає на характер відповідної реакції учня.

Навчальна діяльність є інформативно насиченим шляхом професійного самовизначення та становлення особистості майбутнього вчителя, засобом формування різнобічних пізнавальних інтересів, установок на самоосвіту та накопичення досвіду – основних властивостей професійно-педагогічної культури сучасного фахівця.

У вирішенні завдань удосконалення навчально-виховного процесу з підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ можна виокремити два тісно пов'язані між собою напрями роботи. З одного боку, оптимізація педагогічних (навчальних, освітніх, розвиваючих, виховних) впливів, а з іншого – виховання науково-етичних засад навчального процесу студентів.

З точки зору реальної вузівської практики доцільно користуватися поняттям культури навчальної праці, що включає мотивацію до учень, вміння планувати відповідну діяльність, дотримання правил гігієни розумової праці, володіння загальними і спеціальними навчальними вміннями.

В межах нашого дослідження для студентів Хмельницького національного університету було прочитано цикл лекцій «Професійно-педагогічна культура та педагогічна етика». Це були дуже короткі цикли, що склалися з трьох-чотирьох лекцій, залежно від особливостей навчальних планів різних факультетів.

Основним завданням лекцій, крім відповідей на конкретні питання майбутніх педагогів, було спрямування студентів до самоспостереження і цілеспрямованої роботи над собою.

Крім того, майбутні педагоги одержали коротку пам'ятку, що містила відповідні рекомендації. Самі консультації вимагають небагато часу, в нашому випадку час збільшувався за рахунок збору даних та прогресу студентів з метою оцінки результатів всього роботи.

Практично це означало також широке використання спеціально розроблених довідкових, інформаційних та методичних матеріалів, що забезпечують студентам вибір навчальної діяльності та стимулювання її продуктивності в етичному планах.

Одним із провідних засобів діяльності студентів з оволодіння основами професійно-педагогічної культури та педагогічної етики, як показало наше дослідження, є використання принципів гуманної педагогіки.

Сутність підготовки майбутнього педагога передбачало формування морального світогляду особистості самого студента, озброєння його знаннями та вміннями з педагогічної, професійної, професійно-педагогічної культури та педагогічної етики, які є необхідними в професійній діяльності.

В зміст культурно-освітнього процесу входили такі теми з «Основ професійно-педагогічної культури та педагогічної етики»:

1. Педагогічна культура як частина загальнолюдської культури
2. Базові компоненти професійно-педагогічної культури.
3. Зарубіжний досвід формування професійно-педагогічної культури.
4. Специфіка професійної діяльності педагога.
5. Сутність і специфіка педагогічної моралі.
6. Етика спілкування педагога.
7. Культура педагогічного спілкування.
8. Педагогічний такт.
9. Культура взаємин в педагогічному колективі.

Підготовка майбутніх педагогів з оволодіння основами професійно-педагогічної культури та педагогічної етики, перш за все, передбачає моральне формування особистості студента засобами наукової та народної педагогіки.

Вважаємо, що до умов підвищення ефективності формування особистості студента, належать, зокрема, такі: вивчення народних традицій, основ педагогічної культури, професійної культури, професійно-педагогічної культури, педагогічної етики а також його культурно-освітнє самовідновлення відповідно професійних вимог до особистості майбутнього педагога.

Висновки. Культура професійної діяльності майбутнього педагога виявляється через його загальну культуру і саме такі його якості, як: альтруїзм, любов до людей, чесність, совість, об'єктивність, справедливість, тактовність, уважність і спостережливість, толерантність, терпіння, витримка і самовладання, доброта, милосердя, щирість душі, гідність, честь, скромність, порядність, моральна досконалість, благородство, самокритичність, адекватність, комунікабельність, оптимізм, сила волі, емпатія, прагнення до самовдосконалення, креативність краще розвиваються під час навчання в університеті. Тому ми прагнули розвинути у майбутніх вчителів спеціальні здібності з основ педагогічного такту, загальні здібності з культурно-освітньої й професійної діяльності, організаторські здібності, що виявляються в швидкості орієнтування в педагогічних ситуаціях, гнучкості розуму, товариськості тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Перспективою подальших досліджень є вивчення таких питань, як: зарубіжний досвід формування професійно-педагогічної культури та педагогічної етики майбутніх вчителів.

Список використаної літератури

1. Мишаткина Т.В. Педагогическая этика: [Текст] учеб пособ. Изд-во «Новое знание». – 2004. – 304 с.
2. Хоружа Л.Л. Педагогічна деонтологія: [навчально-методичний посібник] /Л. Л. Хоружа. – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

3. Хоружа Л. Етичний розвиток сучасного педагога // Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць / Нац. акад. пед. наук України ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. – Київ ; Полтава, 2011. – Вип. 2. – С.14–20.

Гомонюк Е. Этические основы профессиональной деятельности педагога

В настоящее время проблема развития этических принципов профессиональной деятельности педагога является чрезвычайно актуальной. Ведь гуманизм, оптимизм педагога, педагогический такт и справедливая требовательность являются важными составляющими его профессионально-педагогической культуры и ее составляющей – педагогической этики.

Обучение, как основная деятельность студентов, играет важную роль в формировании этических норм поведения будущего учителя. Собственно учебная деятельность – это информативно насыщенный путь профессионального самоопределения и становления личности будущего учителя, средство формирования разносторонних познавательных интересов, установок на самообразование и накопления опыта, которая формирует основные свойства профессионально-педагогической культуры современного специалиста. В статье освещаются теоретические положения, раскрывающие сущность понятия «педагогическая этика», этические основы педагогической деятельности.

Homonyuk O. Ethical basis of professional activity of the pedagogue

We consider that the main feature of the training future teachers in high school is the creative nature of professional activities on the principles of interaction of vocational and pedagogical culture with professional ethics. This determines the peculiarities of the bases content of vocational and pedagogical culture, the forms and methods of university training of students for pedagogical activities, their focus on independent cognitive activity, since the bases of vocational and pedagogical culture are very significant in pedagogical activity and require a future specialist in serious scientific and theoretical and practical training. Future teachers will be able to expand the professional field of education not only with a lot of knowledge, but also emotionally sensitive to a pupil, with developed humane feelings, and a high level of spiritual development. This problem is conditioned by the need to improve the quality of the training of future teachers, since the study and mastering by the students of the basics of vocational and pedagogical culture will contribute to the personal spiritual and moral growth of students, the development of their pedagogical and cultural skills in the theoretical and practical terms.

Without professionalism, the individual-personal beginning, the modern pedagogical communication between the teacher and the student is impossible. The future of our society, the ideals and actions of a cultural person depends on what properties of his "I" teacher pass on to his students what strings of their souls can touch.

New socio-economic conditions, changes in the nature and content of the teacher's work led to the need of reorganization the training of future teachers in higher educational institutions in the cultural and educational aspect, the successful implementation of which depends on the intensification of the learning process based on pedagogical innovations and advanced educational technologies. Therefore, in the educational process, it is important to focus on educating the foundations of pedagogical ethics in future professionals, on learning the key to find these knowledge and developing creative ethical opportunities.

Today, the problem of developing the ethical foundations of the professional activity of the teacher is extremely relevant. After all, humanism, optimism of the teacher, pedagogical cycle and fair demands are important components of his professionally-pedagogical culture and its component - pedagogical ethics.

Education is the main activity of students, therefore, it plays an important role in shaping the ethical norms of the behavior of the future teacher. The actual educational activity as an informatively rich path of professional self-determination and the formation of the personality of the future teacher, a means for the formation of diverse cognitive interests, attitudes to self-education and the accumulation of experience, forms the basic properties of the professional-pedagogical culture of a modern specialist.

Future educators should remember that the results of joint activities, achievement of the goals are largely dependent on how the teacher-pupil relations develop. The norm of relationship between teacher and students is a humane, friendly relationship. Beginning the organization of any activity, the teacher makes certain requirements to the paternal. A teacher's requirement is an important stimulus that significantly influences the character of the student's response.

Without professionalism, the individual-personal beginning, the modern pedagogical communication between the teacher and the student is impossible. The future of our society, the ideals and actions of a cultural person depends on what properties of his "I" teacher pass on to his students what strings of their souls can touch.

Culture is a measure of a human development, because it characterizes not only to the extent of the values taught to them in social life of people throughout their history, as the way in which people are involved in these values. Man realizes in communication certain goals of the activity, and thus, of course, he wants to be sincere, heard, understandable.

The unique feature of pedagogical work is the process of interaction of people (teachers and students), in which the subject - a person, product of labor - a person, the result of work - a person. Accordingly, in the pedagogical work the goals, tasks and directions of work are carried out in the form of personal relationships.

The future teacher should have a number of ethical skills necessary for successful pedagogical activities. An important condition for the success of this process is the availability of a high level of ethical norms and principles.

The article covers the theoretical positions that reveal the essence of the concept of "pedagogical ethics", the ethical foundations of pedagogical activity.

Key words: *ethics, morals, pedagogical ethics, future teacher, student.*